

Ásatás a hódmezővásárhelyi Kotacparton.

(Idetartozik a XIII—XXII. 1—9., 13. tábla.)

A Kotacparton, Vata Ernő tanyájában végzett ásatások alkalmával szerzett tapasztalatainkról már három ízben volt szó e folyóirat hasábjain. Első alkalommal¹ azokról a megfigyelésekről és leletekről számoltunk be, amelyekhez Párducz Mihály dr. próbaásatásai során, 1932 őszén jutottunk. A második alkalommal² az 1932 őszén végzett ásatások neolitikus anyagát mutattuk be. Harmadik alkalommal az 1933. évi ásatás eredményeinek egyes részleteit közöltük.³ Ezek között legnagyobb figyelmet érdemel a neolitikus kunyhó maradványainak feltárása és a helyszínen végzett rekonstrukciós kísérlet, továbbá az aeneolitikus és a rézkori temető.

Ez alkalommal az 1933-ban és 1934-ben végzett ásatás egyéb megfigyeléseiről és a gazdag leletanyagról kívánunk szólni, hogy az itthivatkozott dolgozatokban már eddig is közölt anyaggal együtt a tiszai-kultura III. periodusának formakészletéről teljes képet alkothassunk. Mindenben támogatja ezt az összeállítást az az anyag, amely az amerikai iskola ásatásai folyamán, a Jugoszláviához csatolt Sztarcsován került elő⁴ s amelynek leletkörülményei, mint azt 1933 őszén az ásatás színhelyén tapasztalhattuk, a mi lelőhelyeinken észlelt jelenségekkel mindenben meg-egyeznek s így ugyanazt a kulturképet mutatják, mint emezek.

Egyetlen kérdés marad nyitva: a kultura kronológiai hovatartozása. A mi kronológiánkat ugyanis az ószerbiai újabb megfigyelések nem támogatják, sőt teljesen ellene szólnak s ezt a kulturát a neolitikum elejére datálják. Sztarcsován szintén nem lehetett kronológiai megfigyeléseket tenni, de a többi ásatás pontosságában nem kételkedhetünk; annyival

¹ Dolgozatok, VIII. kt. 103—110. l. és XLII—XLIII. tábla.

² U. ott 13—15. l. és e szövegnek megfelelő táblák.

³ U. ott IX—X. kt. 54—84. l. és XI—XIX. tábla.

⁴ Excavations at Starcevo Jugoslavia, Seasons 1931. and 1932. A preliminary Report. (American School of Prehistoric Research. Bulletin, 1933. Nr. 9. 33—54. l.).

is kevésbé, mert nálunk pontos stratigráfiai megfigyelés mindaddig nincs. Az irodalmi adatok, mint láttuk⁵ nem mindég megbízhatók, a jól-megfigyelt hódmezővásárhelyi telepeken (Zsoldos-, Kovács-, Vata-tanya és Hámszárítóhalom) pedig, ha későbbi kultúrák emlékei elő is fordulnak rajtuk, más neolitikus kultúra nincs. A pontos megfigyelések eredményei előtt, amennyiben azokat területünkre is érvényesíteni kell, kénytelenek leszünk eddigi álláspontunkat revízió alá venni, mint ahogy azt, annak idején is csak biztosabb stratigráfiai adatoktól felvételezetten foglaltuk el.⁶

A kotacparti telep igen nagy kiterjedésű s közvetlenül az érpártján foglal helyet. Nyomait a Vata Ernő tanyájában, egyelőre 140 m hosszúságban tudtuk megtalálni. Valószínűleg tovább is megy, amit a Lukács Józsefné földjén húzott 30 m hosszú árok bőséges leletanyaga is igazol. Ezen a harminc méteren túl azonban, legalább is összefüggő jelenségekkel ki nem mutatható. Ezt az 1934. évi ásatás is igazolja, amikor is a Vata-tanyában e ponton túl húzott árkokból csak szórványos leletek kerültek elő.

Párducz Mihály dr. megállapítása szerint a tanya mellett vezető dűlőútnál még nincs vége a telepnek, hanem szemmel láthatólag a szomszédos, egyelőre hozzáférhetetlen területekre is kiterjed. Lehet, hogy kisebb-nagyobb megszakításokkal egész a Tisza árteréig húzódik, de az is lehet, hogy a nagyobb távolságra is észlelhető hasonló település, bár ezzel egyidejű, nincs vele összefüggésben.

Település nyomokat észleltünk ugyanennek az érnek a partján, az innen 1,5 km-re fekvő Bakay-tanyában, ahol azonban 1934-ben, bronzkori anyaggal keveredett tiszai I. és bükki III. anyagot találtunk;⁷ további 1 km-re, de már az ártérben lévő Hámszárító-halom még meglévő részén, tiszta anyagú tiszai III. települést tártunk fel.⁸

Az eddigi tapasztalatok szerint könnyen feltehető, hogy a Vata-tanyában és a csatlakozó részekben 2—300 m hosszan is elnyúlik a telep. Szélessége természetesen nem lehet mindenütt egyforma. Eddig észlelt legnagyobb szélessége 45 m. Számolnunk kell tehát azzal, hogy egész kiterjedése meghaladja a 10,000 m²-t.

Ekkora telepen, szerencsés körülmények közt, a fejlődésnek egyes részleteit is jól meg lehetne figyelni, de erről itt szó sem lehet; nem pedig azért, mert nemcsak egyrétegű a telep, de az ilyenirányú megfigyelések szempontjából fontos lakások — ha többnyire feldúlt állapotban is — egy vonalban, és pedig az ér partjának legmagasabb részén helyezkednek el. Egyetlen helyen észleltünk csak kivételt, de ott sem tudtuk a ház helyét határozottan megállapítani. De hiányzik a temető is, amelyben a sírok

⁵ Dolgozatok, VIII. 16—31. l.

⁶ Dolgozatok, VIII. 47. l.

⁷ Lásd Banner Jánosnak és Bálint Alajosnak a Szakálháton feltárt telepről szóló jelentését e kötetben.

⁸ Lásd Török Gyulának a Hámszárítóban végzett próbaásatásról szóló beszámolóját e kötetben.

egymásutánja is adhatna valamelyes képet a fejlődésről. Sírok ugyan vannak, de ezek szétszórva és minden melléklet nélkül fekszenek, úgy, hogy egymásutániságuk megállapítása lehetetlen.

El kell tehát fogadnunk az itt talált lakásromok s a környékükön előkerült leletanyag egykorúságát, amit egyébként a típusok is igazolni fognak.

A telepen — mint azt már előző dolgozatunkban is megállapítottuk,⁹ ha nem is rétegesen elkülönülve, több kor emlékeit találtuk. És pedig a tiszai III., az aeneolitikum, a rézkor, a bronzkor, a hallstatti-, a jazig-, a germán- és magyar középkor emlékeit. Elválasztásuknál a típusokon kívül segítségünkre volt az a körülmény, hogy mindenkor magasabban fordultak elő s amennyiben nem valamelyik temető anyagához tartoztak, vagy szétszórta, vagy kisebb foltokban feküdtek.

Valamennyi közül az aeneolitikum és a rézkor zavarta volna legjobban a tiszai III. telepet, de ezek anyagának legnagyobb része összefüggő temetőben volt, mint arról már volt alkalmam részletesen beszámolni.¹⁰ Jobban zavart a jelenlegi tanyatelepülés, amelynek szétszórta épületei útját állták a kutatásnak és pedig minden valószínűség szerint éppen ott, ahol a neolitikus lakások is állhattak.

Ha így ezek a területek ki is maradtak a kutatásból, olyan településtörténeti megfigyelést engedtek, amely ismételten igazolta, hogy minden idők embere a településre legalkalmasabb, legnagyobb biztonságot nyújtó helyet választotta. És éppen ez a településtörténeti megfigyelés az, ami kronológiai megállapításunk tökéletes feladását még mindig nem engedi. Szinte lehetetlen, hogy ott, ahol a település folytonossága az aeneolitikumtól a magyar középkoron át napjainkig kimutatható, éppen csak a neolitikumban szakadt volna meg, mikor egyébként a közvetlen közelben minden neolitikus kultúra feltalálható.¹¹

A tanyatelepülés tehát az oka annak, hogy a nagy készséggel ajánlott területen nem teljesen összefüggő, hanem az épületek közt kínálkozó három különböző helyen végeztük az ásatást.

Végezzünk először a tanya főépületének hátamegetti részével, amelyik a dülőúttal is érintkezve a nyugati oldalon fekszik. Utalnom kell itt annak a négy kutató ároknak a jelenségeire, amelyeket még a próbaásatások során Párducz Mihály dr. tárt fel.¹² Ezek az árok azt tanúsítják, hogy a szabálytalanul elhelyezkedő cserépanyag átlagosan 75, a negyedik árokban csak 50 cm vastag kulturréteget alkot s ennél mélyebben csak akkor megy, ha a réteg alatt gödör fekszik. Ilyen gödröt észlelt, közvetlenül a dülőút mellett, amelynek jórésze éppen az út alá nyúlt. A szabály-

⁹ Dolgozatok, IX—X. kt. 73. l.

¹⁰ U. ott 57—73. l.

¹¹ Lásd e sorok frójának Bálint Alajossal közösen írt, már hivatkozott dolgozatát és a badeni kultúra emlékeiről e füzetben lévő beszámolóját.

¹² Dolgozatok, VIII. 103—104. l. A feltárt terület térképét mellékeljük.

talan köralakú gödör átmérője 155, mélysége 315 cm. A már bemutatott anyag legnagyobb része innen került ki.¹³

A második gödör a harmadik árokban volt. A felszíntől 10 cm-re kezdődött és 35 cm-ig nyúlt le. Alakja teljesen szabálytalan volt. A le-
tompított háromszögforma magassági vonala kb. 3 m. Erősen porhanyós,
de összeálló hamu volt benne, kagylóval keverten.

Ehhez a területhez csatlakozott a mi 1933. évi hosszú árunk, amely-
ket közvetlenül az akácost határoló kerítés mellett húztunk s ahol ugyan-
csak 75 cm mélységig menően találtuk meg a kulturréteget. Ennek az
árokban felső végén találtuk meg a 6. aeneolit sírt. Az árok alsóvége a
már sokkal alacsonyabban fekvő érpartra kanyarodott, ahol már az első
ásónyomban vastagabb réteg mutatkozott. Ebben a rétegben nagymennyi-
ségű nehezek és vastag sártapasz rögök feküdtek, minden összefüggés
nélkül. Innen kerültek ki azok a csipésekkel díszített vastag darabok, ame-
lyeknek díszítésmintája a badeni kultúra motívumaira emlékeztet.¹⁴ (XXI.
tábla 10., 11., 13., 15.)

Abban a széles árokban, amellyel mi a fennebbemlített hosszú árkot
a Párducz első árkával 1934-ben összekötöttük, ugyanolyan vastagságú
kulturréteget találtunk, bő cserépanyaggal, de minden más települési je-
lenség nélkül. Ebben az árokban találtuk a 16. aeneolitikus sírt is.

A derékszögbenálló két árokhoz csatlakozott az a fávalbeültetett te-
rület, amelyben az aeneolitikus temető sírjait találtuk, a tiszai-kultúra III.
periodusának vastag kulturrétegébe ágyazva. Ennek a temetőnek egyré-
szét csak 1934-ben tárhattuk fel. Mindenütt ugyanazt a jelenséget figyel-
hettük meg s összesen 16 sírt találtunk. Az 1933-ban feltárt sírokat már
ismertettük;¹⁵ az 1934-ben feltártak leírását a következőkben adjuk:

8. *sír.* Közvetlenül az ásatások előtt találták, gödörásás közben. A
síról gyermek csontváz töredékei kerültek elő és egy edény, amelynek
fekvését nem figyelték meg. Az edény (XXII. 7.) alsó része fordított
csonkakúpalakú. Öblösödésen egy-egy bütyök, a nyak alatt egy-egy át-
fürt bütyökfül van, egymással szembenálló helyzetben. Nyaka kissé kar-
csú. Szája kifelé hajlik. Magassága 12·8, szája 9, öblösödése 10·5, feneke
4 cm. Sötétszürke, világosabb foltokkal.

9. *sír.* Baloldalán fekvő, erősen zsugorított csontváz. 110 cm mélyen
feküdt. Teljes hossza 154, zsugorítva 100 cm. Irányítása 30 fokkal tért el
a keleti iránytól, észak felé. Térdénél kis kovaszilánk volt, de hogy ez
mellékletként került-e a sírba, azt, minthogy a sír más kultúrába volt
ágyazva, megállapítani nem lehet. A lábfejek tökéletesen hiányoznak, de
hogy ez szándékos levágásból ered-e, vagy a korhadás következménye,
nem állapíthattuk meg, mert a gerincoszlop csigolyái is hiányoztak, jól-
lehet a vázon bolygatásnak nyoma se volt.

¹³ U. ott II. tábla 17., 21., VI. t. 5., VIII. t. 5—6., 8., XVII. tábla, XVIII. t. 11.,
15., 17.

¹⁴ Lásd Dolgozatok, IX—X. kt. X. tábla 15., 16., 19.

¹⁵ U. ott 68—73. l. és XVII. tábla 1—5., 12., 16., 17., 23., XVIII. t. 1.

10. sír. 70 cm mélységben feldúlt gyermeksír, amelyből ebben a mélységben csak a lábszár vastagabb csontjai s néhány koponyatöredék került elő. Az álkapocs és az egyik karcsont 140 cm mélyen feküdt. Melléklete nem volt.

11. sír. Közvetlenül a 10. sír alatt feküdt 150 cm mélyen. A csontváz a keleti iránytól 40 fokos északi eltéréssel volt irányítva. Hason feküdt, maga alá helyezett kezekkel. A koponya állásából ítélve elhelyezése baloldali volt. Egyetlen melléklete volt a fejénél fekvő, jellegzetes, de a szokottnál nagyobb méretű edény.

Az edény (XXII. 8.) a már említett, nagyjából hengeres nyakú, vezetőtípusnak tekinthető edények közé tartozik. Nyaka és öblösödése közt kisméretű fül foglal helyet. Csonkakúpos alsórészén, négy, többé-kevésbé szabályosan elhelyezett, lefelé irányított bütyök van. Magassága 17·5, szája 10·8, öblösödése 14·5, feneke 4·5 cm. Színe sötétszürke.

12. sír. Ennek a sírnak irányítása az előbbivel tökéletesen egyezik. 130 cm mélyen, a baloldalán feküdt, erősen zsugorított lábakkal. Teljes hossza 154, zsugorítva 90 cm. Melléklete nem volt.

13. sír. 50 cm mélységben egyedülálló koponyát találtunk, amelynek e korba való tartozását, mellékletek hiányában csak az a réteg igazolja, amely az aeneolitikum anyagát a tiszai III. anyagától területünkön mindenütt, elválasztotta.

14. sír. 67 cm mélységben jobb oldalán fekvő zsugorított csontváz. Alsólábszárait későbbi bolygatás alkalmával levágták. Jobb karját lefelé nyújtja. Irányítása 30 fokkal tér el a keleti iránytól északfelé. Teljes hossza 164, zsugorítva 100 cm.

15. sír. Közvetlen az előbbi mellett, fejjel egymásnak fordítva s így minden tekintetben fordított helyzetben és irányításban feküdt, 53 cm mélyen. Közvetlen közelében egy tiszai III. tál töredéke volt, de ez nem lehetett sírmelléklet, mert ez is a szabályosan ledöngölt rétegen feküdt. Erősen meg volt csonkítva, ami valószínűleg a későbbi bolygatás következménye.

16. sír. 80 cm mélyen feldúlt csontvázat találtunk, amelynek a mellékletei is szét voltak szórva. Szokatlanul kisméretű edény mellékletei a következők:

1. Csésze (XXII. 2.). Csonkakúpos alsórésszel, szabálytalan, ferdesíkú szájjal. Az alsó- és felsőrészek találkozásánál, három, szabálytalan elhelyezkedésű bütyök van. Fényesre símitott, sötétszürke színű. Magassága 3·8—4·5, szája 6, feneke 3 cm.

2. Talpcsöves edényke (XXII. 6.). Talpa csonkakúpos; szélei kihajlanak. Négy helyen, két-két egymásfelé helyezett lyuk díszíti. Felsőrésze lapos csészealakú, amelynek oldalán négy bütyök van. Magassága 9, szája 9, talpa 6·5, talpnyílása 8·7. Vörös színű.

A sírmező képét a múlt évi jelentésben közöltük¹⁶ s már akkor nyil-

¹⁶ U. ott XIV. tábla II.

vánvalónak látszott, hogy a sírok egymáshoz való viszonyát ezen a területen annyival kevésbé lehet megállapítani, mert ámbár a fák alá mindenkor behatolhattunk, még sem bizonyos, hogy egy-egy nagyobb gyökerű fa alatt nem maradt-e el egy-egy zsugorított s aránylag kisterületen elférő csontváz. Ezzel a megállapítással meg kellett elégednünk, mert így is alkalmunk volt legalább a temető terjedelmét meghatározni, ami kb. 50—60 m²-t tesz ki. Az itt talált töredékekből rekonstruált edényeket (XXII. 1., 3., 4., 5., 9.) a feldúlt sírok mellékleteinek kell tekintenünk.

Azon a helyen, ahol a badeni-kultúra díszítésére emlékeztető cserepek, vastag tapasztöredékek és nehezekek előkerültek, találtunk egy 3 m mélységű hulladékgödrot (G. 11), amelynek átmérője 280, ill. 205 cm volt. A gödör közvetlenül érintkezett egy másik nagyméretű gödörrel, amely azonban csak 195 cm mély volt. Ez utóbbit csak félig bonthattuk ki, a környékén lévő nagy fák miatt. Átmérője 285, ill. 150 cm.

Az előkerült nagymennyiségű hulladék-anyagban kagyló, csiga, csont- és cseréptöredékek akkora tömegét találtuk, mint még sehol. A gödör elhelyezkedése is mutatja, hogy a tanyaépület, amelynek közvetlen közelében találtuk a gödrot, a neolitikus kunyhó fölött épült. Megfigyeléseink szerint ugyanis az ilyen gödörök közelében, különösen ha abban sártapasztöredékek is vannak, rendszeren kunyhó szokott állani.

Más gödörök szélén — mint látni fogjuk — mindég találtunk temetkezést. Itt nem. Annál meglepőbb volt, hogy a gödör fenekén három férfi hason fekvő, de zsugorított csontváza került elő minden melléklet nélkül. (1. kép.) Ez a szokatlan tömegsír sok találgatásra adhat alkalmat annál is inkább, mert az egyidőben történt temetés már az elhelyezkedésből is megállapítható. Kétségtelenül valami tragédia ránkmaradt emléke, amelyet érdemes volt in situ felvenni.

A másik összefüggő feltárásunkat alig pár méter választotta el az előbbitől. A tanya udvarán, a kert, a tanyaépületek és a kút közötti részen csak kb. 200 m² terület állott rendelkezésünkre. Itt is mindenütt a tiszai kultúra III. periodusának emlékeit találtuk. Négy hulladékgödör, öt sír s néhány különálló nagy edény képviselte itt e kulturát, amelynek rétegeibe a középkor folyamán is temetkeztek.

Mindössze öt középkori sirt találtunk, amelyek közül csak kettő volt eredeti helyzetében, északnyugat-délkeleti irányításban. A többi háborgatva volt, de a csontjai gondosan össze voltak rakva. Hogy ennek ellenére is a többiekkel egykorúnak tartjuk, annak az az oka, hogy 90—100 cm közti mélységük és a többiek sorába való elhelyezkedésük ezt kétségtelenné tette. Melléklete egynek se volt, de a sírok feletti földből olyan középkori edénytöredékek kerültek elő, amelyek a csontvázak korát erősen valószínűsítik. Az edények abba a csoportba tartoznak, amelyeket Höflrigl legutóbb összefoglalóan ismertetett.¹⁷

A tiszai-kultúra III. periodusába tartozó zsugorított csontvázak sírok

¹⁷ Árpádkori keramikánk. Arch. Ért. XLVI. 25—27. és 29. 1. kép.

közül három az I., egy a II. és egy a IV. gödör szélén, mindenkor a hulladékba ágyazva feküdt. Melléklete egynek se volt.¹⁸ (G. I., II., IV.).

1a. sír. 125 cm mélyen, baloldalán feküdt, kelet-nyugati irányításban. Feje keleten volt. Csak a koponya és a két lábszár volt meg eredeti helyzetében, a többi rész elkorhadt. A megmérhető zsugorított hosszúság 90 cm.

2a. sír. 90 cm mélyen feldúlt csontváz.

3a. sír. 190 cm mélyen, baloldalán fekvő, északnyugat-délkeleti irányítású csontváz. Feje délkeleten volt. Hossza 180, zsugorítva 100 cm.

4a. sír. 140 cm mélyen zsugorított gyermekcsontváz szétdúlt maradványait találtuk.

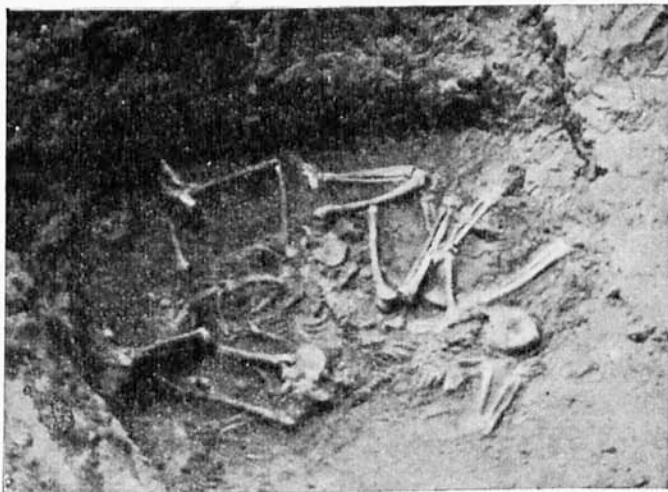

Abb. 1 .kép.

5a. sír. 140 cm mélyen fekvő zsugorított gyermekcsontváz. Baloldalán feküdt az I. számúval egyező irányításban.

A gödrök (G. I., II., III., IV.) kiterjedése és mérete különböző, de valamennyi szabálytalan alakú. Mélységeik 240, 230, 260, 300 cm. Kiterjedésük 380×230, 380×350, 210×220, illetőleg 280×200 cm. A bennök lévő cserépanyag állati csontokkal keveredett.

A II. gödör mellett, 80 cm mélységben találtuk e kultúra eddig legszébb emlékét. Egy háton hordozható edény (XV. 4.) mellett, egy nagyobb edénnyel befedett (XIV. 6.), szarvas ábrázolásokkal díszített (XVI. 1.) nagyméretű edényt, amelynek eredeti helyzetét a XVI. 2. kép mutatja. (E. 1.) Az edényekről lesz még szó.

Valamivel távolabb még egy nagy edényt találtunk (XV. 6.), eredeti álló helyzetében. (E. 2.)

¹⁸ E periodus sírjait a folyószámok mellett *a*-val jelezzük.

Egymással összefüggő jelenségeket, a három gödörtől eltekintve, itt sem észleltünk, a többi felásott területekkel való összefüggést pedig, az épületekkel takart területen, nem lehetett megállapítani.

Legnagyobb kiterjedésű területünk a gazdasági udvarban kínálkozott. Jelenleg ez a rész az egész tanyában a legmagasabb s egyúttal legalkalmasabb is a megfigyelésre. Az összefüggően megásott terület mintegy 1000 m². Ehhez csatlakozik az a rész, ahol a kunyhó omladékokon fekvő rézkori temetőt megtaláltuk,¹⁹ amelynek területe mintegy 150 m². Meg kell jegyeznünk, hogy ezen a területen egyfelől az egyik tanyaépület akadályozott a munkában, másfelől a szőlővel beültetett terület nem engedte meg, hogy a jelenségeket egész a régi vízfolyás partjáig figyelemmel kísérhessük. Az az árok azonban, amelyet a szőlő mellett húztunk, megfigyelhető jelenségeivel következtetni enged arra, hogy a beültetett terület is hasonló lehetett s a szerteszét fekvő töredékek egyrészt a tiszai-kultúra III. periodusának hulladék-gödreiből, másrészt néhány feldúlt rézkori sírból származhatnak.

A jelenségek ismertetésénél nem az árok sorrendjét követjük. Tesszük pedig ezt azért, mert a széta-prózással sokkal nehezebbé tennénk az áttekintést. Kiindulásul a már ismertetett kunyhót vesszük s valamennyi jelenség helyzetét ehhez irányítjuk.

A kunyhó egyik tetőtartó oszlopa, a tanya déli sarkától északnyugatra 5 m távolságra a fixponttól délkeletre 8·80 m-re volt. Ez volt a kunyhó délnyugati szöglete, amelytől kelet, illetőleg észak felé helyezkedett el a másik három, a már közölt leírásnak megfelelően.²⁰

Az oszlop közvetlen közelében, a nyugati oldalon, 80 cm átmérőjű, szabálytalan alakú gödör volt. (G. 1.). Mélysége 220 cm. Ez a gödör éppen úgy, mint a kunyhó déli vége (valószínűleg az eleje) előtt fekvő másik kettő, még azelőtt készült, amikor a kunyhó épült.

Az egyik gödör (G. 2.), közvetlenül a kunyhó déli része előtt volt, 30 cm távolságra. Átmérője 1·90×1·80, mélysége 2·50 m. A másik (G. 3.) ettől délkeletre 40 cm-re. Átmérője 2·70×1·80, mélysége 2·25 m.

A másik ágasfától keletre 10 m-re 1·00×0·70 m átmérőjű, 50 cm mély gödör volt (G. 4.), telve kagylóval és csigával. Közvetlen mellette volt a 10. rézkori sír. (R. 10.) Ettől délkeletre 3·20 m-re, 2·00×1·40 m átmérőjű, 3 m mélységű gödör (G. 5.) feküdt. Ez a gödör 1 m mélységben kitért 2·40 m-re s ezen a részen 2·50 m mély volt, majd alig fél méteres, de 3·16 m mély, 2·80 m hosszú árokban végződött.

Ugyancsak a második oszloptól dél-délkeletre 14·10 m-re volt a 6. gödör (G. 6.), amelynek többé-kevésbé szabályos köralakja volt, 2 m-es átmérővel. Ennek a szélén feküdt a tiszai-kultúra III. periodusába tartozó

6a. sír. Irányítása északról 20 fokkal tért el kelet felé. Jobb oldalán feküdt, nyugatra néző arccal. Zsugorított lábszárai a gödör szélén, 90 cm

¹⁹ Lásd Dolgozatok IX—X. kt. 57—68. l. XIV. tábla 2., XV. és XVI. tábla.

²⁰ Dolgozatok, IX—X. kt. 54—57. l. és XI—XIII. tábla.

mélyen feküdtek. A test többi része mélyebben feküdt, amit könnyen megérthetünk, hiszen a hulladékgödör korhadó anyaga még a temetés után is megsüppedt. A csontváz teljes hossza 160, zsugorítva 113 cm. Melléklete nem volt, de egyrészt a szabálytalan irányítás, másrészt a gödörben való elhelyezkedés kétségtelenné teszi e kulturába tartozását.

A 7. gödör (G. 7.) az 1.-től északra 10·5 m-re volt. Alakja szabálytalan, átmérője 2·00×1·60, mélysége 1·00 m. Rendkívül gazdag cserépanyag került ki belőle. Különösen a domború díszítéses darabok érdemelnek figyelmet (XX. 1., 6., 9., 10., 11.), amelyek azonban, sajnos, csak töredékesen maradtak meg.

Ettől a gödörtől északkeletre feküdt a 8. gödör (G. 8.). Valamennyi közt a legnagyobb. (Az udvarban talált I. gödör (G. I.), ettől a gödörtől 13·40 m-re volt, nyugat felé.) Mélysége 3·20, átmérője 4·00×4·10 m. A benne lévő szén-, csont-, hamu-, cserép- és kagyló-réteg igen szépen elvált egymástól, de tekintélyes vastagsága ellenére sem adott kronológiai különbséget.

Innen északkeletre 8·60 m-re volt a 9. gödör (G. 9.). Átmérője 3·30×2·60, mélysége 2·10 m. Ennek a szélén volt a:

7a. sír. Baloldalán fekvő koponya, délrenéző arccal, 125 cm mélységben. Az a körülmény, hogy hulladék-gödörben volt, valószínűvé teszi e kulturába tartozását.

Ugyanezen a területen találtuk, minden rendszer nélkül szétszórva a 4—10. rézkori sírokat (R. 4—10.), amelyeknek részletes leírását már közöltük.²¹ Ezek a sírok, valamint az összes észlelhető rézkori jelenségek, csak a terület magasabbanfekvő részein fordultak elő s a már említett kőkori kunyhó északi végétől számított 2 méter távolságtól tovább nem terjedtek.

Ezen a helyen (E. 4.) és pedig a 3. oszloptól északkeletre 30 cm mélységben, 6 m hosszan és 80 cm szélesen szétszórtan fekvő rézkori cserpeket találtunk tömegesebben. Az említett sírok közelében is előkerült egy-egy, amelyek úgy látszik eredetileg azok mellékletei lehettek. (L. 20 jegyzet és XXII. 13.)

A többi, nagyobb tömegben, de nem hulladékgödörben előkerült anyag, a tiszai kultúra III. periodusába tartozik. Ezek vagy egy edény, összeállítható, vagy több edény összenemállítható töredékei.

Az első nagy edény (E. 3., képét lásd XVI. 2.) a 3. gödörtől délre, 2 m távolságra, 2 m mélyen volt, minden valószínűség szerint eredeti álló helyzetében.

A többi sokkal kisebb mélységben volt. E. 5.-nél több nagyméretű edény darabjait, találtuk, de ezeket összeállítani nem lehetett. Egyetlen töredék volt csupán, amelyen az ismert szarvasállat fejtöredéke volt. Ez a csoport az E. 4.-től keletre 2 m-re, 40 cm mélyen, 2·30×1·60 méretű területen feküdt.

²¹ U. ott.

Ugyanilyen volt az innen északkeletre 8 m-re fekvő E. 6. csoport is, amely 1·36 m mélységben, 50×150 cm kiterjedésben foglalt helyet. Ettől északnyugatra, 1·50 m-re, 50 cm mélyen feküdt (E. 8.) a XV. 3. képen látható edény felsőrésze. A többi rész hiányzott.

Még egy ilyen csoportunk volt (E. 7.) ettől északkeletre 4 m távolságra, ahol 60 cm mélyen egy szarvasállat ábrázolásos edény félig összeállítható töredékei heverték. Képe a XVI. 3. ábrán látható.

Tűzhely nyomot három helyen találtunk. Az első (T. 1.) a kunyhótól nyugatra 2 m távolságra feküdt, 1·10 m mélységben. A belőle származó összefüggéstelen darabok 120×150 cm területen voltak. Hogy a kunyhóval semmiféle összefüggésben nem volt, az már a mélységbeli különbségből is kitűnik.

A másik kunyhótól keletre 12 m-re, 20 cm mélyen, 1·80×1·60, illetőleg 0·60 m szélességben volt. (T. 2.) Nagyobb égett rögök kerültek ki belőle.

A harmadik (T. 3.) az E. 5.-től északra 50 cm-re volt, 60 cm mélyen 1·20×1·90 m kiterjedésben. Ez a terület tipikus szabadtűzhely maradványait mutatta.

Kagylót és csigát valamennyi gödörben nagyszámban, néha vastagon összeálló tömegekben találtunk s azonkívül is szétszórtan mindenütt előfordultak. Nagyobbkiterjedésű területen két helyen is előfordult. És pedig az E. 2.-től északra 2 m távolságra (K. 1.), ahol 80 cm mélységtől 110 cm-ig, 3·20×1·50 m kiterjedésű rétegben feküdt. A másik (K. 2.) a kunyhótól délkeletre 6·50 m-re, 130—150 cm mélységben 10·00×3·50 m kiterjedésben feküdt. Ez utóbbinak közepe felett 90 cm mélyen 4×1 m kiterjedésű, égett földréteg volt.

A 9. gödörtől délnyugatra 2 m távolságra találtuk az egyetlen *bronzkori sirt*. (Br. 1.) Ez is fel volt dülva, de a közvetlen közelben fekvő edény elárulta korát.²²

Mint már említettük, e terület délkeleti részéhez csatlakozik az 1933 évi ásatások alkalmával feltárt, 25 sírből álló rézkori sírmező, amely e kultúra kunyhó omladékai felett feküdt. Ennek a sírmezőnek utolsó sírját (26.) az 1934-ben húzott árokban, a múlt évek közvetlen közelében találtuk meg. A 170 cm mélyen, baloldalán fekvő zsugorított csontváz irányítása a keleti iránytól 20 fokkal tér el délfelé. Teljes hossza 157, zsugorítva 80 cm. Melléklete nem volt, de irányítása s a sírmezőhöz való közelsége ebbe a kultúrába utalja.

E sír közvetlen közelében találtuk a 10. gödröt, amelynek későbbi feldúlása csak éppen sejtetni engedi körvonalát. A gödörben germán edényeket találtunk, néhány csontfésűvel, illetőleg töredékekkel együtt, sok hamuval és kevés állati csonttal. Ez a gödör volna vidékünkön e csoport településének első emléke.

A rézkori sírmezőn túl volt még egy sírunk, amely a kunyhótól dél-

²² Tipusát lásd Dolgozatok VII. kt. IV. tábla 18 h.

keletre 32 m távolságra feküdt. Ez volt a tiszai kultúra III. periodusába tartozó

8a. sír. 160 cm mélységben a baloldalán feküdt, erősen zsugorítva. Csak a lábszárai és a koponyája volt meg. Irányítása pontosan nyugat-délnyugat, kelet-északkeleti volt. Feje nyugat-délnyugaton nyugodott. Melléklete nem volt. Szokatlan irányítása szinte kizárja a rézkori sírok közül, bár a többiektől eltérően nem szemétködörben feküdt.

A Lukács Józsefné földjén húzott kutató árokban mindenütt megtaláltuk e kultúra emlékeit, de egy tüzelő gödör mellett hallstatti típusú edényeket is találtunk.

Ezek útmutatása mellett folytattuk 1934-ben az ásatást ez árok irányának megfelelő helyen a Vata-féle földön, de ez, mint már fennebb láttuk, csak szórványos leleteket eredményezett, de a hallstatti emlékek maradványaiból semmit sem adott.²³

*

Az egész területen előfordult leletanyagot az alábbiakban ismer-tetjük:

1. Orsókarika (XIII. 1.), Szürke agyagból. Mindkét oldala csonka-kúpos, de különböző magasságú. Átmérője 5·5, vastagsága 2 cm.

2. Játék-edény (XIII. 2.). Díszítése nincs. Anyaga rosszuliszapolt, szemcsés. Színe halványvörös. Alsórésze öblös, a felső hengerszerűen összeszűkül. Magassága 4·8, öblösödése 5·2, lapított fenéke 5·2 cm.

3. Csésze (XIII. 3.). Fordított csonkakúpos alak. Közepesiszapolású. Szürkeszínű. Magassága 4, szája 9·2, jólprofilált fenéke 5·1 cm.

4. Csésze (XIII. 4.). Hengeres alak. Közepesiszapolású, szürkeszínű, de kopás-felületein sárga foltok vannak. Szája 11, magassága 4·2, fenéke 11. A forma igen kicsi töredékből van kiegészítve.

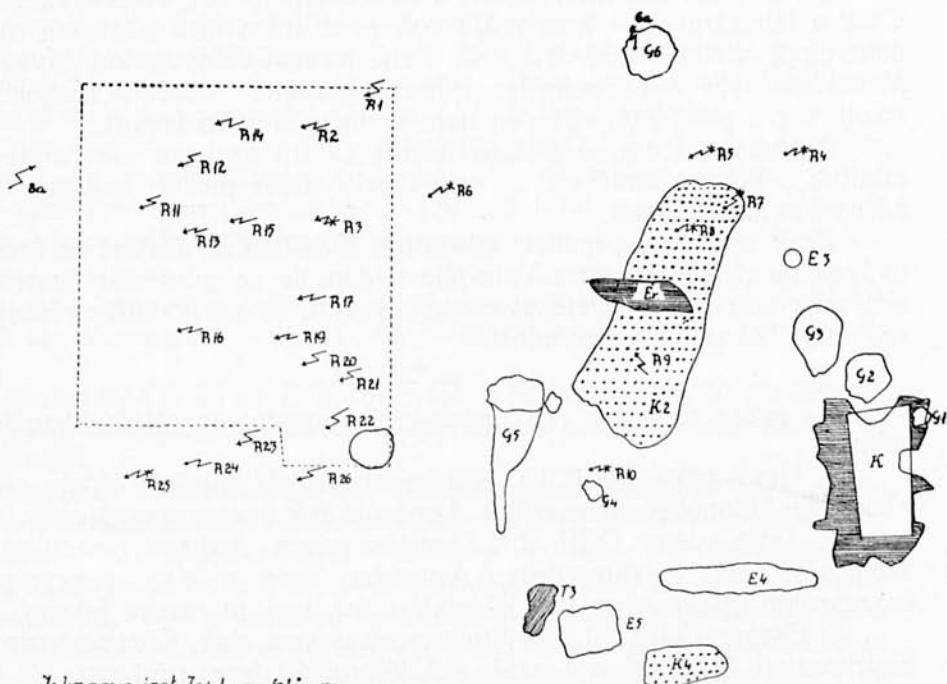
5. Csésze (XIII. 5.). Magas csonkakúpos alak, homorú fenékkal. Jó-iszapolású. Színe az előbbivel egyező. Szája 9, magassága 4·2, fenéke 5·5 cm.

6. Tál (XIII. 6.). Profilált fenékkal, kissé hengeresen menő felső-résszel. Felfelálló pereme bemélyedésekkel, oldala két körömmel csipett mélyedésekkel díszített. A díszítések összevissza helyezkednek el rajta. Jóliszapolt. Színe sárgásszürke, de a peremeken sötétszürke.

7. Csésze (XIII. 7.). Profilált fenekű alsórésze fordított csonkakúp-alakú. A felső hengeres rész, enyhe hajlással illeszkedik az alsóhoz. Igen-finoman iszapolt. Színe sárgásszürke. Magassága 5·5, szája 11·7, fenéke 4·5 cm.

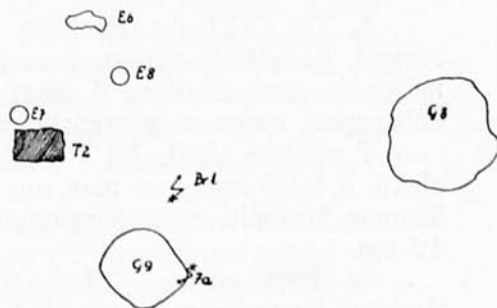
8. Merítő-edény (XIII. 8.). Fordított csonkakúp-alakú, amelynek palástjából hosszú rész nyúlik ki. Ezen van elhelyezve a kúpalakú fogantyú. Jóliszapolt; színe sárgászöld. Szája 10·7, magassága közepén 4·7, a fogantyúnál 7, fenéke 7·5 cm. A fogantyú 1·3 cm-re nyúlik ki. (E kultúrába tartozása kétséges. Inkább aeneolitikorúnak látszik).

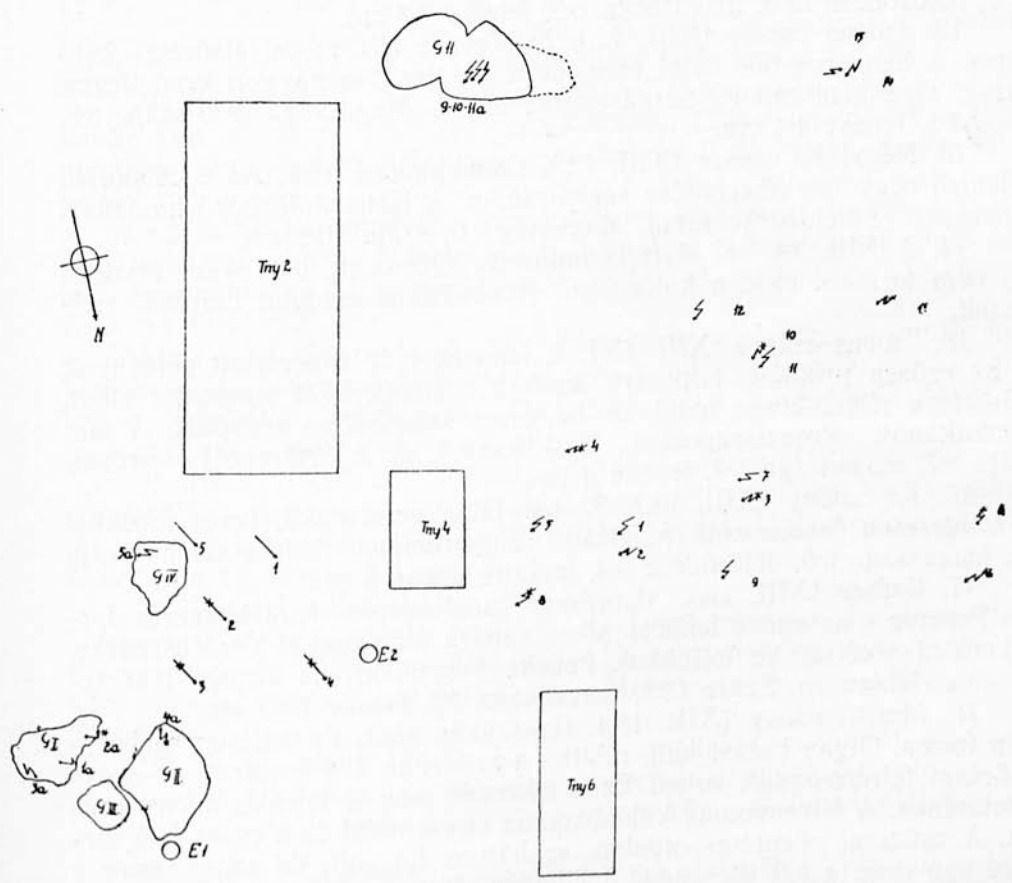
²³ A telep fekvését lásd e kötet 3. közleményében, az 1. képen.

Jelmagyarázat. Zeichenerklärung.

- E 1-8 : Edénycsoport, Gefäß-Gruppe.
 Er : Egelelt réteg, Gebrannte Schichte.
 G 1-11, T-17 : Hulladék gödör, Abfall-Grube.
 K : Neolitikus kunyhó, Neolithische Hütte.
 T 1-3 : Tűzhely, Feuerstätte.
 Tm 1-6 : Tanyáspuklatok, Tanyá-Gebäude.
 I 1-5 : Kosárhori sír, Mittelalterliches Grab.
 7 + 16 : Csengethori sír, Ceneolithisches Grab.
 7 B 1 : Bronzohori sír, Bronzezeitliches Grab.
 7 10-11a : Neolithohori sír, Neolithisches Grab.
 7 1 : Fekelőlt sír, Zerstörtes Grab.

9. Talpas csésze (XIII. 9.). Felsőrésze fordított csonkakúp-alakú. A talp hengeres, de tömött. Jóliszapolt. Sötétszürke színű. Helyenként fényesre van simítva. Szája 10·8, magassága 6, a hengeres talp 1·3, feneke 5 cm.

10. Talpas csésze (XIII. 10.). Felsőrésze félgömbösforma, talpa hengeres, de tömött. Igenfinom iszapolású. Színe vörössárga. Helyenként fényesre simított. Magassága 6, szája 10·8, talpa 1·1, feneke 5 cm.

11. Csésze (XIII. 11.). Magasabb forma. Erősen profilált, szinte talpszerű feneke van. Alsórésze fordított-, felsőrésze rendszeren álló csonkakútból tevődik össze. Iszapolása és színe az előbbivel egyező. Szája 12·3, öblösödése 13·3, magassága 6·8, feneke 5·7 cm.

12. Talpas csésze (XIII. 12.). Felsőrésze félgömbös, alsórésze hengeres. A hengeres talp belől üres, de a kidolgozása nagyon kezdetleges, durva. Gyengéniszapolt. Sárgásszürke színű. Magassága 5·3, szája 8·8, talpa 1·1, feneke 4·4 cm.

13. Négy lábú csésze (XIII. 13.). Csonkakúpos alak. Az e csoportra jellemző négy láb elhelyezése szabálytalan. A lábak különböző hosszúak. Jóliszapolt. Sötétszürke színű. Magassága 6, szája 10·5 cm.

14. A XIII. 14. sz. alatt bemutatott vörösszínű, bütyökkel díszített tál, nem tartozik ebbe a kulturába. Aeneolitikus eredetű. Leírását mellőzzük.

15. Talpas csésze (XIII. 15.). A fennebb már ismertetett példányok és az erősen profilált, talpszerű fenekes edények közt átmenetet alkot. Felsőrésze félgömbösen indul, de hengeres szájrészben végződik. A talp csonkakúpos. Rossziszapolású. Szürkészínű, de a töréseknél vörösös. Szája 8·7, magassága 5·7, feneke 4 cm.

16. Kis edény (XIII. 16.). Szabálytalan gömbalakú, lapos fenéssel és hengeresen összehúzott, felfeléálló szájrésszel. Szürke színű. Szája 5·7, magassága 6·6, öblösödése 9·4, lapított feneke 6 cm.

17. Csésze (XIII. 17.). Alsó részén csonkakúpos, felől hengeres forma. Pereme s az egész felülete nincs simára kidolgozva. Vörösszürke, helyenként sötétszürke foltokkal. Feneke jólprofilált, de szintén felületesen van kidolgozva. Szája 13·5, magassága 7·3, feneke 7×8 cm.

18. Merítő edény (XIII. 18.). Hosszúkás alak, de teljesen szabálytalan forma. Olyan hatást kelt, mintha a szilárdan álló fenékről, az egész felső részt félrenyomták volna. Ez a kiképzés meg is felel az edény rendeltetésének. A félrenyomás különösen az egyik oldal és a csúcs felé történt. A csúccsal ellentétes oldalon szabályos fül volt, de ennek csak a helye van meg, a két illeszkedő felületben. Jóliszapolt. Szürkészínű, helyenként vörös foltokkal. Ovális forma. Szája 9×10·5, magassága az egyik oldalon 5, a másikon 6, feneke 7·5×6 cm.

19. Magas csésze (XIII. 19.). Alsórésze alacsony csonkakúpos, felsőrésze hengeres. A két rész illeszkedése enyhe hajlattal történt. Rossziszapolása a fényesre simított felület lepattogzási helyén szembeütő. Vörösszínű. Szája 13·3, magassága 9·5, feneke 5 cm.

20. Négy lábú edényke (XIII. 20.). Középsőrésze gömbalakú, nyaka csonkakúpos. Alacsony lábai erősen kopottak. Jóliszapolt. Vörösszínű. Szája 5·2, magassága 8, öblösödése 8 cm.

21. Csésze (XIII. 21.). Talpszerű feneke van, amelynek kidolgozása nagyon kezdetleges. Félgömbös alsórésze szabálytalanképzésű hengeres felsőrészhez illeszkedik. Gyengeiszapolású. Vörös — helyenként sötétszürke — színű. Szája 10·8, magassága 6·7, feneke 6·5 cm.

22. Edény (XIII. 22.). Félgömbös alsó- és csonkakúpos felsőrészrel, amelyeknek illeszkedésénél, kis bütyökszerű fül van. A felület kettős körömdíszrel van borítva, amelynek húzóadási iránya a hossz tengelynek felel meg. A díszítés a bütyökre és a talpszerű fenék talpára is kiterjed. Pereme benyomásokkal van díszítve. Közepes iszapolású, sötétszürke színű. Szája 9·8, magassága 8·8, öblösödése 12·5, feneke 6·2 cm.

23. Edény (XIII. 23.). Teljesen szabálytalan alakú. Durva, vastag feneke van, amelynek kiképzése csonkakúpos. Ehhez illeszkedik a félre nyomott, nagyjából szabálytalan, tojásdad alakú edényttest, amely kissé befelé hajló peremben végződik. Bemélyedő durva vonalakkal van díszítve az egész felület, amelyek többé-kevésbé függőleges irányban haladnak. Iszapolása durva. A feldolgozott agyagban polyvából származó szemek lenyomatai is jól megfigyelhetők. Szája 12, magassága 11·5, feneke 7×8 cm átméretű.

24. Talpas csésze (XIII. 24.). Félgömbös alsórészből nyúlik ki a hengeres talp, amelynek kidolgozása igen gondos és a csőtalpakra emlékeztet. Felsőrésze is hengeres. Durvaiszapolású. Vörösszínű. Szája 13, magassága 7, talpa-2, feneke 6·1 cm.

25. Edény (XIII. 25.) Kettős csonkakúpos-összetételű, erősen profilált fenékkal. A finoman simított felsőrész alatt, rendkívül durva iszapolás nyomai látszanak. Sárgásszürke-színű. Szája 12·9, magassága 10·3, öblösödése 15, feneke 7·5 cm.

26. Kétfülű edény (XIII. 26.). Szabálytalan tojásdad alak, durván kidolgozott, erősen profilált fenékkal. Közepesiszapolású, de finom réteggel van lesimítva. Halványvörös-színű. Két szabálytalan elhelyezésű füle van, amelyeknek nyílása lefelé néz. Magassága 9, szája 7×8, feneke 7×6·5 cm.

27. Talpas edény (XIII. 27.). Talpa csonkakúpos, tömött, de homorú. Alsó- és felsőrésze csonkakúpos, pereme kissé kihajló. Jóliszapolt. Sötétszürke színű. Szája 19·5, magassága 14·7, öblösödése 16·7, Talpa 3·8, feneke 8·5 cm.

28. Edény (XIII. 28.). Gömbalakú középsőrészből erős talpas-fenek és hengeres szájrész ugrik ki. Öblösödésén két fül szerű bütyök van. Felületének felsőrésze kettős körömdíszrel, alsórésze két köröm benyomásából származó, itt-ott erőteljesebb vonalakkal van teleszórva. E vonalak ferde irányban haladnak lefelé. Közepesiszapolású. Halványvörös-színű. Feneke homorú. Szája 11·2, magassága 12·6, öblösödése 15·6, feneke 8·5 cm.

29. Talpas edény (XIII. 29.). Talpa ívesen kifelé hajlik. Tömör és alól hosszú. Félgömbös forma, felől befeléhajló oldalakkal. A behajlás kezdeténél kis gömb foglal helyet. Finoman iszapolt, símitottfelületű, halványvörös-színű. Szája 15·1, magassága 10·5, öblösödése 16·5, talpa 1·5, fenéke 7 cm.

30. Talpas edény (XIII. 30.). Csonkakúpos talpa erős íveléssel illeszkedik a félgömbös testhez; belől üreges. Anyaga rossziszapolású, de finom vékony réteggel van besímitva. Színe halványvörös, helyenként fekete foltokkal. Szája 17·5, magassága 12·9, talpa 3, fenéke 7 cm.

31. Talpas edény (XIII. 31.). Csonkakúpos talpon szabálytalan félgömbalakú, csészeszerű felsőrészsel. A talp belől üres. Iszapolása az előbbiéhez hasonló. Színe is. Szája 19·2, magassága 9, talpa 2·8, fenéke 7·3 cm.

32. Edény (XIII. 32.). Talpszerű vastag fenéke van. Alsó- és felső-része kettős-csonkakúpból van összetéve. Az összeilleszkedés íves. Igen jóiszapolású, finoman lesímitott. Szürkésszínű. Szája 13·4, magassága 11, öblösödése 15·6, fenéke 6·6 cm.

33. Edény (XIII. 33.). Talpszerű vastag fenékkal. Szabálytalan félgömbös alsórészsel. Felső-része szabálytalan csonkakúpalakú. Szájpereme felfelé áll. Jóliszapolat és vékony, finomra símitott réteggel van bevonva. Halványvörös színe van. Szája 12·7, magassága 13·4, öblösödése 17·7, fenéke 7·7 cm.

34. Talpas edény (XIII. 34.). Csonkakúpos talpa ívesen illeszkedik a félgömbös alsórészhez, amely hengeresen folytatódik a szájig. A kettő találkozásánál, szabálytalan elhelyezésben három kis bütyök van. A talp üres. A felsőrész félrebillent s ez még a talpra is kihatott. Iszapolása közepes. Színe sárgásszürke és sötétszürke. Szája 18·5, magassága 11·8, talpa 3—3·5, fenéke 7·6×8 cm.

35. Tál (XIII. 35.). Gömbölyű forma, profilált fenékkal. Közepesiszapolású. Szürke-, helyenkint vörösszínű. Szája 22, magassága 12, fenéke 6·5 cm.

36. Tál (XIII. 36.). Pereme bevágásokkal, felülete kettős-körömcsípekkel van díszítve, amelyek szabálytalanul vannak elhelyezve. Fenéke profilált. Szája 21·7, magassága 8·2, fenéke 9 cm.

37. Lábas edény (XIII. 37.). Félgömbös forma, felfelé álló peremmel. Négy lába van. Közepesiszapolású, szürkésszínű. Szája 17·5, magassága 11·4 cm.

38. Tál (XIII. 40.). Széles fenéke talpszerűen van kiképezve. Oldalai íveltek. Igenfinom-iszapolású. Vörösszínű. Szája 38, magassága 15, talpa 2·2, fenéke 11·3 cm.

39. Lábas edény (XIII. 38.). Alól lapított félgömb alak. Kissé kihajló szája alatt nyakszerűen összehúzódik. Három lába van. A lábak az eddig előfordultaktól eltérően szögletesek. Kidolgozása igenfinom, de helyenként még a kiégetés előtt behorpadt. Szája 14·2, nyakszerű bevágása 13, magassága 10·9 cm.

40. Lábas edény (XIII. 39.). Négy hengeres lába van. Alsórésze félgömbös, a felső csonkakúpos forma. Kidolgozása és színe az előbbivel egyező. Szája 19·2, magassága 16·2, öblösödése 23 cm.

41. Lábas edény (XIII. 41.). Három hengeres lába van. Alsórésze széles félgömb. Felsőrésze nyakszerűen bevágódik. Szája kifelé hajlik. Közepesiszapolású. Sötétszürkeszínű. Szája 21·2, nyaka 20, magassága 13·5 cm.

42. Lábas tál (XIV. 2.). Négy vastag lába van, amelyek kifelé merednek. Durvakidolgozású, téglavörösszínű. Félgömbös felülete kettős csipésekkel van díszítve. Vastag pereme bevágásokkal tagolt. Felszínét eredetileg négy kettős bütyök tagolta. Kettő letörött. Szája 36, magassága 18 cm.

43. Lábas edény (XVIII. 33.). A 40. alatt leírt példányhoz hasonló, de kisebb forma. Szája 16·4, magassága 14·3 cm.

44. Fazék (XVIII. 35.). Szabálytalan tojásdad alak, jól profilált fenékkal. Jóliszapolt, vörösszínű, helyenkint sötétszürke foltokkal. Szája 14·4, magassága 17, fenéke 9·2 cm.

45. Fazék (XVIII. 34.). Kissé elnyúlt, szabálytalan gömbforma, amelyből lefelé a vastag fenék, felfelé a hengeres nyak nyúlik ki. Szájpereme bemélyedésekkel díszített és kissé kihajló. Egész felületét szabálytalan lencseforma kidudorodások díszítik. Többé-kevésbé szabályos elhelyezésben három fülszerű, szabálytalan félgömb alakú, bütyök van rajta, hármass újjbenyomásokkal díszítve. Feneke szabálytalanul alkotott hálómintával van díszítve. Közepesiszapolású. Sárgászörösszínű. Szája 17·4, magassága 21·1, öblösödése 23·2, fenéke 12 cm.

46. Lábas edény (XV. 2.). Négy lába van. Félgömbös alsórészéhez, csonkakúpos felsőrész illeszkedik, íves kapcsolódással. Színe emeli ki a hasonló formák közül. Egészen vörösszínű, igen finomaniszapolt és símtított. Méretei is feltűnőek. Szája 22·2, magassága 16·8, öblösödése 25·3 cm.

47. Fazék (XIV. 1.). Az előbbihez hasonló, de zömökebb s valamivel szabályosabb alak. Egész felületét vonalak mentén elhelyezett kettős-köröm dísz borítja. Négy helyen kettős bütyök fül van rajta. Színe az előbbivel egyező. Szája 14·7, magassága 17·1, öblösödése 21·3, fenéke 9·5 cm.

48. Tál (XV. 1.). Magas pereme s gyengén profilált fenéke van. Iszapolása finom, szürkeszínű. Szája 21, magassága 11, fenéke 7 cm.

49. Tál (XIV. 3.). Formája és jellegzetes bütyök díszítése mutatja, hogy az aeneolithikus csoportba tartozik és mint szórvány került a telepre.

50. Fazék (XIV. 8.). A 45. alatt leírthoz hasonló, de lényegesen nagyobb forma. Felsőrészének felületét szabályos vonalak mellett elhelyezett kettős csipésű díszítés borítja, az alsórészen e díszítés teljesen szabálytalanná válik. Iszapolása és színe amazéval egyezik. Peremén benyo-

mások vannak. Szája 19·7, magassága 26·2, öblösödése 27·6, feneke 13·5 cm.

51. Lábas edény (XV. 8.). Négy hengeres lába van és négy nyílásával lefelé álló füle. A fülek úgy vannak elhelyezve az edény hátulján, mintha ezekre függesztve az edényt háton vitték volna. Ennek megfelelően az ellenkező oldal erősen kidomborodik. Nyaka, amely az analógiák szerint bizonyára hengeres volt, hiányzik. Egész felső részén kettős vonalak mellett elhelyezett kettős-körömdísz borítja. Közepesiszapolású. Világosvörös, helyenként szürkés színe van. Magassága a nyakig 24·5, öblösödése 27·5 cm.

52. Füles edény (XVIII. 27.). Gömbalakú középső részéből erősen profilált fenék és magas, hengeres nyak nyúlik ki. Az egész forma félrebillent. Négy szabálytalanul elhelyezett felfüggesztésre szolgáló füle van. Ezek az edény laposabb oldalán helyezkednek el. A másik oldal gömbölyűbb. Közepesiszapolású, szürkészínű. Szája 7·4, magassága 15, ill. 17, nyaka 3·3, öblösödése 14, feneke 6·3 cm.

53. Nagyméretű fazék (XIV. 4.). Szabálytalan gömbalakú, profilált fenékekkel s kis hengeres peremmel. Két oldalán, eredetileg négyosztású fogantyúszerű bütyök foglalt helyet, körülbelül a legnagyobb öblösödés tájékán. Egész felületét alólról felfelé haladó, kettős körömdísz borítja. Iszapolása jó. Színe sárgásszürke. Szája 25·3, magassága 30, öblösödése 33·8, feneke 16 cm.

54. Füles edény (XV. 4.). Az 52. alatt leírt példányhoz hasonló, de sokkal nagyobb méretű alak. Erősen öblösödő első része kettős körömdíszítéssel van borítva. Laposabb hátsó része, amelyen a négy lefelé néző fül helyezkedik el, díszítetlen. Közepesiszapolású, halványvörös-színű. Szája 13, magassága 43·8, nyaka 7, öblösödése 38, feneke 14·5 cm.

55. Elemtartó nagy edény fele (XV. 3.). A töredékből ítélve tojásdad formának látszik. Felfeléálló, kissé kihajló nyaka van. Durvaiszapolású, polyvával kevert anyagból készült. Vörösesszürke-színű. Egész felületét szabálytalan bütykök díszítik, amelyek közt hármosztású, fogantyúszerű is van. Ez azonban olyan magasan foglal helyet, hogy semmi gyakorlati célja nem lehetett. Ugyanilyen elhelyezése van annak a két ferdénhaladó kiemelkedésnek is, amelyek bemélyedő lyukakkal vannak tagolva. Szája 21·5×23, öblösödése 39 cm. Többi mérete fel nem vehető.

56. Nagybömbméretű fazék (XIV. 6.). Szabálytalan alak s még félre is nyomódott. Kivitele az előbbihez hasonlít. Legnagyobb öblösödésén négy hármosztású bütyök-fogantyú helyezkedik el. Ezek vonalától felfelé nincs mindenütt díszítés, de lefelé szabálytalanul elhelyezett két körömmel készített díszítés borítja. Az edény a 62. szám alatt ismertetett szarvasállat ábrázolásos edény fedője volt, amely mellett feküdt az 54. sz. alatt leírt felfüggeszthető edény. Összetartozásukról a 62. szám alatt szólunk. Szája 26×27, magassága 29·5, öblösödése 33·5×35, jól profilált feneke 16·5 cm.

57. Széles szájú edény (XV. 5.). Alsó része tojásdad forma, felső része hengeres. Felületét szétszórta, kettős csipés díszíti. Profilált feneke van. Közepesiszapolású. Szürke-színű. Szája 38, magassága 29, homoródó feneke 16·5 cm.

58. Eleségtartó edény (XV. 7.). Szabálytalan gömbalakú, erősen profilált fenékkal és felfeléálló, kissé kihajló szájjal. Négy, háromosztású bütyök van rajta. Felületét, a fenéktől a szájig húzódó, szabályos vonalak mentén elhelyezett, kettős körömdísz borítja, még pedig úgy, hogy a díszek, a lágy agyagba nyomott, továbbhúzott köröm nyomait is mutatják. A nyak alatt félkörívben hajló, újjbenyomásos, domború díszítés van. Közepesiszapolású, vörösszürke-színű. Szája 28, nyaka 5, magassága 37, öblösödése 39, feneke 14·5 cm.

59. Eleségtartó edény (XV. 6.). Az előbbihez hasonló alak, de méretei nagyobbak. Az egész felületet borító, egy körömmel készült díszítések, ferde vonal mentén húzódnak a fenék egyik szélétől, a száj másik széléig. Iszapolása durva, színe vöröses-szürke. Szája 30, nyaka 4·5, magassága 48, öblösödése 46, profilált feneke 19 cm.

60. Eleségtartó edény (XIV. 5.). Az előbbihez hasonló alak, de még nagyobb méretű. Kétféle díszítés van rajta. Alsórészen, amelyen a patkóalakú, benyomásokkal tagolt fülek is helyet foglalnak, szabálytalan alakú kidudorodásokkal van díszítve. A felsőrészen, alólról felfelé haladó kettős csipések sorakoznak, függőleges vonal mentén. Ezt a díszítést a legfelső sor, vízszintesen körrel zárja le. A csipések helyzete azonban itt is ugyanolyan. Rosszuliszapolt, vöröses, helyenként szürke-színű. Szája 39·5, nyaka 8, magassága 56, öblösödése 61, feneke 23 cm.

61. Eleségtartó edény (XIV. 7.). Szabálytalan forma. Felületén — szinte mintapéldány-szerűen — a kettős körömdíszítés minden változata felfedezhető, a szabálytalan szétszórástól, az egész sűrűig és a vonal mentén elhelyezkedőig. Öblösödésén benyomásokkal tagolt, kidudorodó csigavonalalakú díszítések foglalnak helyet. Szája 43, magassága 65, nyaka 6, öblösödése 72, feneke 29 cm.

62. Eleségtartó edény (XVI. 1.). Amíg az eddig ismertetett darabok a 61., 56. és 54. kivételével szemégtödrökből kerültek ki, ez az edény éppen az 56. és 54.-gyel együtt eredeti helyzetében volt. A 61. két méter mélyen, a már ismertetett kunyhó közelében eredetileg is a felszín alatt feküdt.

Ezt az edényt a telep egyik sarkában, két egymásba szakadó nagyméretű szemégtödrő mellett, 80 cm mélységben, eredeti állóhelyzetben találtuk. Mellette állott az 54. Tetején — mintegy fedőszerűen — az 56. (XVI. 2.) A három edény közt tehát világos az összefüggés, mint annak értelmezéséből látni fogjuk.

Az edény szabálytalan gömbalakú, amelyből felfelé a kissé kihajló perem, lefelé az erősen profilált fenék nyúlik ki. Szája 45×48, nyakbősége 34×38, nyakmagassága 8, öblösödése 70, feneke 30, magassága 62 cm.

Jóliszapolt és égetett. Gyengevörös-színű, helyenként szürke és fekete foltokkal.

A kifelé hajló nyakrész kivételével mindenütt díszített. A felfelé álló peremet sűrűn benyomott lyukak díszítik. A többi díszítés domborműves. A nyak alatt zeg-zug vonal fut körbe, amelyet szintén benyomott lyukak tagolnak. Ezek a lyukak megismétlődnek a zeg-zug vonalak felső szára közt elhelyezett bütykökön is, sőt a figurális díszítéseken és az azok közt elhelyezett szabályosabb bütykön is. Csak a figurális díszek alatt elhelyezett szabálytalan bütykökön nem fordulnak elő.

A legnagyobb öblösödés alatt négy, többé-kevésbé szabályos elvezekedésű, kettős-osztású bütyökfül van.

Ebben a díszített felsőrészben, az edény felső harmadán, foglalnak helyet a figurális díszítések. És pedig három szarvas-állat és egy egészen schematikus ábrázolás, amelyet a Zsoldos-tanyában talált analógia²⁴ alapján, de a 63. alatt ismertetendő példa alapján is, csak is emberábrázolásnak tekinthetünk.

Ennek az ábrázolásnak a teste 11 cm hosszú, amelyből felfelé és lefelé két-két kiágazás indul. A két felső 2·5, a két alsó 4·5 cm. A két előbbi a két kart, a két utóbbi a két lábat ábrázolja. A test többi része nincs kidolgozva, de az egész domborművet, bemélyedő zeg-zug vonal díszíti.

A három szarvas-állat (a farkok rövidségéből következtetve: kecske) ábrázolása is erősen schematizált. Feje, teste és farka egyenes vonallal van ábrázolva s csak a lábak elhelyezése mutatja, hogy melyik rész hol kezdődik és hol végződik. Két állatképnek a hossza 20·5, egyé 19 cm. A lábak 7—9·5 cm közt váltakoznak. Egyiknél a testtel derékszöveget alkotnak, másiknál tompaszöveget. A szarvak 9—12 cm hosszúak. A hátrább elhelyezett mindenkor kisebb. Sem a lábak, sem a szarvak nincsenek perspektívával rajzolva. Kivételük egészen kezdetleges.

63. Eleségtartó edény (XVI. 3.). Csak a féledény maradt meg, az is erősen töredékes állapotban. Nem eredeti helyén találtuk, hanem töredezett darabokban, hulladékok közt. Ha rendeltetése meg is egyezik az előbbivel, külső alakjában s főleg a díszítőelemekben eltérnek egymástól. Felületének kétharmadát két körömmel készített díszítés borítja, amelyek közül a megmaradt domborműves díszítés erősen kiemelkedik.

Hogy az edényen eredetileg hány állatábrázolás volt, nem tudjuk, de a figurális díszítések elhelyezéséből háromra lehet következtetni.

Az edény nyaka 9·8 cm-rel emelkedik ki a gömbös testből. A nyak és az egész felsőharmad díszítetlen. A díszített alsórészből emelkedik ki a két domborművű ábrázolás.

Az egyik egy 13·5 cm magas női alak, amelynek csak az erősen zsírpárnás fara van kidolgozva. Lábai és karnélküli felsőtteste csak schematikusan van ábrázolva. A far kétoldalas kidolgozása azokra a féloldalas idOLOKRA emlékeztet, amelyek úgy ezen a telepen, (XIX. 14., 18.),

²⁴ Dolgozatok VIII. III. tábla 2. kép és 6. 1.

mint a Hámszorító-halomban (XXIII. 16.) és a Zsoldos-tanyában előfordultak.²⁵ Az egyenes, tagolatlan felsőtest pedig azokat a hosszúnyakú idoloikat juttatja eszünkbe, amelyek ugyane két helyen²⁶ és Thessaliában²⁷ is előfordultak.

A szarvas-állat (farkáról ítélve szarvasmarha) még primitívebb ábrázolású, mint az eddigiek. Annyi különbség azonban van a kivitelben, hogy a fej és a fark iránya eltér a túlságosan hosszúranyújtott test irányától. Teljeshossza 19 cm. A lábak, a hosszú testhez mérten, aránytalanok. Magasságuk 3·5, a szarvaké 6·5—8·0 cm.

64. Mécs töredék (XVIII. 20.). Négy lábú. Felsőrésze hiányzik. A lábakat két-két bütyök díszíti. A lábak-közi rész ívelt. A lábak többé-kevésbé hengeresek. Alsórésze homorú. Jóliszapolt, sötétszürke-színű.

65. Mécs töredék (XVIII. 28.). Alsórésze teljesen megvan. Tökéletes négyszöges alak, csak a lábaknál vannak a sarkok letompítva. Itt kiemelkedő, kétosztású bütyök van rajta. A lábak itt is hengeresek s a fenék ívelt. Kivitele ugyanolyan, de a színe vörösszürke.

66. Mécs töredék (XVIII. 22.). Az előbbieknél s az összes eddigieknél magasabb és keskenyebb alak. Alsórésze szabálytalan négyszög, szétálló hengeres lábakkal. Rossziszapolású, vörösszürke színű. Az eddig ismertett három példánynál a letört felsőrész közvetlenül illeszkedett az alsórésszhez.

67. Mécs töredék (XVIII. 26.). Szabálytalan négyszögalakú alsórésszel, amelynek négy sarkába a hengeres lábak mintegy belesímülnek. A felsőrész magasabb nyakkal illeszkedett az alsórésszhez. Kivitele durva. Színe vörös.

68. Mécs töredék (XVIII. 21.). Háromszögletű alak, három szegletes lábbal. Igen gondosan kidolgozott példány. Az alsóréssz peremén fogas díszítés fut körül. Felsőrésze kiemelkedő nyakkal illeszkedik az alsórésszhez. Aljának geometriai közepén omphalos van. Jóliszapolt, szürke-színű.

Ennél az edénycsoportnál — mint régebbi közleményeimből ismeretes — ismételen előfordul, hogy a lábak kiképzése, állati fejformára emlékeztet. Ezek a formák mintegy előfutárjai lehetnek azoknak a példányoknak, amelyeknél az állati formára törekvés már az egész alak képzésében megnyilvánul. Három ilyen töredéket találtunk. Az egyik:

69. még erősen schematizált forma (XVIII. 15.), de már ezen is meglátszik ez a törekvés. A nem szabályos egyformasággal elhelyezett négy láb, bár még teljesen tagolatlan és merev, már mutatja, hogy alkotója a más-más irányú elhelyezéssel az első- és hátsó-láb közti különbséget akarta érzékeltetni, ha egészen primitív módon is. Feltűnik az otromba aránytalanság, amely a nyak és a rövid fark között van. Mindezek elle-

²⁵ U. ott VIII. kt. VIII. tábla 8. és IX. tábla 4.

²⁶ U. ott VIII. 7., IX. 3., 6., 7.

²⁷ Wace und Thomson: Prehistoric Thessaly, 127. l. Fig. 76—f., 128. l. Fig. 77—c., e., 200. l. Fig. 141—a, b., c.

nére az állatábrázolásra törekvés kétségtelen, valamint az is, hogy ez is mécses volt. A töredéken igen jól kivehető az a kiemelkedés, amelyen a letört felsőrész foglalt helyet. A másik:

70. már kevésbé schematikus, de felfogásában még inkább érdekes (XVIII. 24.). Töredékes volta ellenére is megállapítható, hogy az állati láb legalsó hajlását, csak az emberi láb előrenyúló formájával tudta kifejezni. Látszik a farktő is, valamint a hát közepén kiemelkedő edényke töredéke.

71. A harmadik példány kivitele sem tökéletesebb (XXI. 13.). Ennek is csak a hátulsórésze van meg. Lábai egyenesek. A mécsszerű felsőrész hiányzik róla, de a hátán a felragasztás nyomai jól meglátszanak. Valamennyi közt ez a legnagyobb. Magassága és töredékes hossza 9 cm.

72. Merítő edények töredékei (XVIII. 11., 12., 13., 17., 18.). Részint fülesek, részint nyélnyúlványosak. Valamennyi gondos kivitelű s vagy szürke, vagy vöröses színű.

73. Gyermekjátékok (XVIII. 36., 37., 38.). Valamennyi kisméretű, de az e kulturára nagyon jellemző lábakkal van ellátva.

74. Ugyanilyen célra készülhettek azok az égett golyók is, amelyeket a XVIII. 30—32. kép ábrázol.

75. Gurgulya-szerű nehezékek agyagból (XVIII. 4., 8.). Rendeltesük egyelőre ismeretlen.

76. Talpcső-töredék (XVIII. 6.). Igengondos kivitelű, vöröses-színű. Kiegészítése tökéletes keresztalakot mutat.

77. Agyag karika (XVIII. 7.). Egészen lapos, de mégsem edénycserépből készült, bár az ilyenek sem ritkák a telepen.

78. Orsókarika (XVIII. 5.), kissé kónikusan kiemelkedő középsőrészsel.

79. Ismeretlen rendeltetésű agyagtárgy (XVIII. 25.). Eredetileg hengeres lehetett, de az egyik oldala lehasadt. Vastagabb vége úgy van alkotva, mintha azon állott volna. Egyoldalú nyúlványa van, de ennek a vége letört. Hegyesedő felső végén olyan bemélyedések vannak, mint amilyenekkel az idólok haját szokták ábrázolni.

80. Emberi láb alakot utánzó edénylábak (XVIII. 14., 16., 19.). A két első többé-kevésbé hengeres, tömör. Az utóbbi belől üres és mindkét oldalán bütyök van.

81. Zsír párnás-farú idól töredékek (XVIII. 23., 29.). Lába csak az egyiknek van s az is nagyon durva kidolgozású.

82. Idól (XXI. 18.). Csak a rövid nyak és a nagyon kezdetlegesen kidolgozott arc (középen kerek lyuk és két vízszintes bevágás) van meg. Alsórésze lapos. Magassága 4,2 cm.

83. Emberábrázolásos edénytöredékek (XVII. 1., 2.). Az elsőt csak a kéz ábrázolása van meg, de csak három újjal. Az utóbbin az ismert idólokra emlékeztető hosszú nyakon bevágott szájú ábrázolás és a kar, ugyancsak három újjal. Ez az ábrázolás szabálytalan vonalakkal és kettes körömsípésekkel díszített nagyobb edényen volt.

84. Női idól (XVII. 3. a. b.). Az eredeti nagyságú kép első- és hátsónézetben mutatja az összes eddigiek között legjobban kidolgozott női felső testet. Sajnos, ez is töredékes s így még mindig nem tudjuk e kultúra idológjának alakját tökéletesen rekonstruálni.

Arca csak a két szem bevágásával és a (letört) orral volt ábrázolva. Karjai helyén már eredetileg is csak csonkok voltak. Az előre álló mellek közül is hiányzik az egyik. A haj ábrázolása a homloktól kezdve összefüggő, bemélyedő egyenes vonal, amely a váll felett a nyakra is előrejön.

85. Pintaderák (XVII. 4—6. a. b. és XXI. 17.). Az első, valamennyi eddig előfordult közt a legkezdetlegesebb kivitelű. Megnyilvánult ez nemcsak az egészen esetlen formában és a szimmetria érzék teljes hiányában, aminek következtében még a szár sem került a középre s még így is ferdén áll, de a felületen lévő szabálytalanul elhelyezett zeg-zugvonalak alkalmazásában is.

A második nagyjából szegletes forma, amelynek geometriai közepében elhelyezett X alak, a díszítések kiindulása. A párhuzamosnak szánt vonalak azonban itt is tökéletlenek. A kúpos fogantyú elhelyezése tökéletesen szimmetrikus.

Sajátságos alakjánál fogva legtöbb figyelmet érdemel a harmadik darab, amelynek szabálytalan köralakú alsórésze kissé homorú. A nem összefüggően, de kereszt formában elhelyezett, négy mezőre osztott díszítés, négyszög alakban elhelyezett, szabálytalan vezetésű vonalakkal alakult. Fogantyúja a köralak közepében, csonkakúposan helyezkedik el. Az utolsó darab is ehhez hasonlít. Többé-kevésbé szabályos alakja van, de a mintája teljesen lekopott.

86. Kiegészítésül a régebben ismertetett díszítésekhez utalok itt a XIX. és XX. táblán bemutatott díszítésekre, ahol a benyomott és rátett díszek kombinációjának sok újabb fajtát találja az olvasó. Feltűnőbb ezek közül a 10., 11., 13., amelyeknek a badeni kultúrával való kapcsolata már a kronológia szempontjából is figyelmet érdemel. A 14. pedig, mint az egyetlen mintás festés jön számításba. A XX. tábla domború díszítései, csak ebben a kultúrában fordulnak elő. Figyelmet érdemel, már csak a kultúrának a tiszai I. kultúrával való kapcsolata miatt is a XXI. tábla 12., 14. töredéke, ahol a vonalvezetés elárulja az eredetet. A 21. szintén szarvas állatot ábrázol.

87. A köeszközök (XVIII. 1—3., 9—10., 39—41.) típusa nagyjából megegyező. Figyelmet érdemel a szarvas agancsba foglalt kővéső (XVIII. 10.).

88. A csonteszközök közt az ismert kanalakon (XXI. 11., 20.), csont lyukasztókon (XXI. 2., 9., 10.) kívül főleg a szépformájú kések (XXI. 1.) és a gondosan kidolgozott, két végükön hegyes horgok (XXI. 3., 4., 8.) és gyűrűk (XXI. 5.) érdemelnek figyelmet.

89. Utoljára említjük itt azt az agyagból égetett horgot (XXI. 7.), amelynek gyakorlati rendeltetésében, az anyagszerűtlenség miatt is kétkednünk kell.

90. Az ékszert csupán egy átfúrt fog és két kőből készült amulett képviseli (XXI. 6., 15., 19.).

Az itt felsorolt anyag, a már többször is hivatkozott összefoglaló munkában közöltekkel együtt, tökéletes képet nyújt ennek a kultúrának valóban gazdag formakészletéről.

Megfigyeléseink és az anyagból leszűrhető eredmények alapján a közeljövő egyik legsürgősebb feladatának tartjuk e kultúra teljes néprajzi képének megrajzolását.

Dr. Banner János.